

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA İNKLÜZİV CƏMİYYƏTİN FORMALAŞMASI DAVAMLI İNKİŞAFIN MƏQSƏDİ KİMİ

Ələkbərov U.K.

*Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru, akademik
e-mail: alakbarovuk@gmail.com*

Məqalədə Azərbaycan Respublikasında inkişafın davamlı olmasını təmin edən strategiya və bu sahədə qazanılmış nəticələr təhlil edilir. Göstərilir ki, ölkədə dövlət idarəçiliyi sahəsində tətbiq edilmiş innovativ texnologiyalar ölkəni inklüziv cəmiyyətin formalaşması sahəsində dünya liderləri sırasına daxil olmasını təmin etmişdir. İqtisadi, sosial, humanitar və təhlükəsizlik sahələrində qazanılmış nailiyyətlərə əsaslanaraq, Azərbaycan Respublikası 44 günlük Vətən Müharibəsində Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş torpaqları azad etdi, ölkənin ərazi bütövlüyünün bərpasına nail oldu. Bunun nəticəsində BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi 4 Qətnamənin icrası təmin olundu. Azad edilmiş ərazilərin ekoloji, iqtisadi, sosial və humanitar reabilitasiyası davamlı inkişaf və inklüziv cəmiyyətin prinsipləri əsasında həyata keçirilir.

Açar sözlər: *Azərbaycan Respublikası, dövlət idarəçiliyi, davamlı inkişaf, inklüziv inkişafın indikatorları, inklüziv cəmiyyət, yaşıl iqtisadiyyat*

Azərbaycan Respublikasının davamlı inkişafı hazırda yüksək sürət və daimi artan innovativliyi ilə səciyyələnir (1). Belə bir vəziyyət onun ilə əlaqədardır ki, ölkədə hər zaman yeni daha yüksək iqtisadi və sosial hədəflər formalaşır və bu məqsədlərə nail olmaq üçün ardıcıl fəaliyyət həyata keçirilir. Artıq qəbul olunmuşdur ki, inkişaf prosesinin davamlılığının təmin edilməsi və inklüziv cəmiyyətin qurulması istiqamətində Azərbaycan Respublikası dünya liderləri sırasındadır. Beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən dərc edilmiş hesabatlardan aydın olur ki, müstəqilliyin bərpasından sonra tarixi baxımdan qısa bir müddət keçməsinə baxmayaraq, hazırda Azərbaycan Respublikası iqtisadi, sosial və humanitar sahələrdə, hərbi təhlükəsizliyin quruculuqda yüksək nailiyyətlər əldə etmişdi. Bu proseslər son iyirmi ildə xüsusi ilə güclənmiş, ölkənin hərtərəfli inkişafı yüksək sürət ilə və yeni keyfiyyət səviyyəsində həyata keçirilməyə başlanmışdır. Ölkənin uğurları arasında ölkə Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham

Əliyev cənablarının rəhbərliyi ilə aparılmış 44 günlük şanlı Vətən Müharibəsi, onun nəticəsində ölkənin ərazi bütövlüyünün bərpa, bununla BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının 4 Qətnaməsinin həyata keçirilməsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu tarixi qələbənin əsasında müasir ölkə quruculuğu istiqamətində uğurlu çalışmalar, innovativ dövlət idarəçiliyi sahəsində böyük bacarıqlar durur. Nəticədə ölkədə yüksək səmərə ilə fəaliyyət göstərən iqtisadiyyat yaradılmış, sosial sahənin məqsədyönlü inkişafı təmin edilmiş, hərbi quruculuq istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bunlar ilə yanaşı, Vətən Müharibəsində qələbəni, ölkənin ərazi bütövlüyünün bərpasını təmin edən digər amillər arasında global miqyasda reallaşdırılan çevik və uğurlu diplomatik fəaliyyət, dünyanın aparıcı televiziya kanalları, qəzet və jurnallara verilən müsahibələrin çox böyük əhəmiyyətli olmuşdur. Bütün bu fəaliyyətlər Prezident İlham Əliyev cənabları tərəfindən böyük peşəkarlıqla şəxsən həyata keçirilmişdir (2).

Ölkə Prezident İlham Əliyev cənablarının uğurla həyata keçirdiyi davamlı və inklüziv inkişaf strategiyası nəticəsində keçən 2021-ci ildə də iqtisadi və sosial sahələrdə yüksək nəticələr əldə edilmişdir. Covid-19 pandemiyasının tüğyan etməsinə baxmayaraq, ölkədə əhəmiyyətli iqtisadi artım müşahidə edilmişdir. Nazirlər Kabinetinin 2022-ci ilin mart ayında Milli Məclis və ölkə ictimaiyyətinə təqdim edilmiş hesabatdan aydın olur ki, 2021-ci ölkədə iqtisadi artım 2020-ci ilə müqayisədə 5,6 faiz təşkil etmişdi. Qeyd edilməlidir ki, bu dövrdə qeyri-neft-qaz sahəsinin iqtisadi artımı neft və qaz sektorunda müşahidə edilən artımdan daha yüksəkdir. Əgər neft sektorunda artım 5,5 faiz təşkil etmişdisə, qeyri-neft-qaz sektoru 7,2 faiz artmışdı (3). Bu nəticə ölkədə həyata keçirilən iqtisadiyyatın diversifikasiya siyasətinin uğurlu nəticəsidir. Eyni zamanda iqtisadi nailiyyətlərin əldə edilməsində və bu uğurların sosial siyasətə çevrilməsində ölkənin Birinci Vitse-Prezidenti Mehriban Əliyevanın rolu olduqca böyükdür (4).

Artıq qeyd edildiyi kimi, Azərbaycan Respublikasının inkişafı son iki onillikdə artan innovativliyi ilə fərqlənir və yüksək sürətlə həyata keçirilir. Belə bir vəziyyət onun ilə əlaqədardır ki, ölkədə hər zaman yeni daha yüksək iqtisadi və sosial məqsədlər formalaşır və bu məqsədlərə nail olmaq üçün siyasət müəyyənləşdirilir və ardıcıl fəaliyyət həyata keçirilir. Bu səbəbdən qazanılmış nailiyyətlərə əsaslanaraq, ölkə Prezidenti İlham Əliyev cənabları 2 fevral 2021-ci ildə imzalamış sərəncam ilə yeni, daha yüksək məqsədlərə nail olunmasını planlaşdırılmış, ölkənin 2030-cı il üçün prioritetləri müəyyən edilmişdir (Şəkil 1).

Şəkil 1. Azərbaycan Respublikasının 2030-cı il üçün müəyyən edilmiş əsas prioritetləri (5).

Şəkil 1-dən göründüyü kimi, Milli Prioritetlərlə nəzərdə tutulmuş bütün hədəflər inkişafın davamlı olmasına və inklüziv cəmiyyətin qurulmasına xidmət edir. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün Milli Prioritetlər müvafiq iqtisadi, sosial və ekoloji fəaliyyətlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Göstərilən prioritet məqsədlər arasında ikisi öz əhəmiyyətinə görə xüsusi diqqətə layiqdirlər. Onlardan birincisi işğaldan azad edilmiş və praktiki olaraq hazırda tam dağıdılmış və minalanmış əraziləri həyat üçün bərpa etmək, bu yerlərdən didərgin salınmış əhalinin “böyük qayıdışdır”. Bu zaman “böyük qayıdış” üçün nəzərdə tutulan azad edilmiş ərazilərin yenidən həyata qaytarılması prosesində ən innovativ texnologiyaların tətbiqi nəzərdə tutulmuşdur. Planlaşdırılan fəaliyyətlər insan potensialına və innovasiyaların əsaslanan davamlı inkişaf edən dayanaqlı rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın qurulması, təmiz mühit və yaşıl artımın təmin edilməsi nəzərdə tutulub. Bütün bu fəaliyyətlər nəticəsində isə dünyada müasir inkişafın əsas prioriteti olan inklüziv cəmiyyətin formalaşması təmin olunması nəzərdə tutulub. Bu isə ikinci xüsusi əhəmiyyət daşıyan prioritetdir.

Qeyd edilməlidir ki, dünyada inklüziv inkişafa dair ilk, dünyanın 140-dan çox ölkəsinin məlumatını əhatə edən təhlil və onun əsasında hazırlanmış sənəd

yalnız 2018-ci ildə Beynəlxalq Davos İqtisadi Forum tərəfindən dünya ictimaiyyətinə təqdim edilmişdir. Həcmi 660 səhifə ibarət olan və hesabat şəklində hazırlanmış bu təhlil Davos İqtisadi Forumun təsisçisi və əvəzsiz Prezidenti professor Klaus Şvabın iştirakı və rəhbərliyi ilə həyata keçirilmişdir (6). Bu zamandan cəmi 3 il keçmiş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənablarının 2021-ci ildə imzalanmış sərəncamı ilə ölkədə 2030-cu il üçün inklüziv cəmiyyətin formalaşması prioritet kimi hədəf kimi müəyyən edildi (5). Hər-hansı bir ölkədə inklüziv cəmiyyətin formalaşması istiqamətində oxşar praktiki fəaliyyət barəsində hazırda məlumat yoxdur. Azərbaycan Respublikası bu istiqamətdə də ya ilk, yada ən ilk olanlar sırasındadır (7).

Inklüziv cəmiyyətin qurulması davamlı inkişafın ən müasir tələblərə cavab verən məqsədə çevrilməsinin bir sıra səbəbləri mövcuddur. Inklüziv inkişafın dəyərləndirilməsi, bu məqsədlə xüsusi indekslərin hesablanması zamanı elə iqtisadi, sosial, ekoloji və demoqrafik göstəricilərdən istifadə olunur ki, onlar dünyada başqa inkişafı səciyyələndirən indikatorlardan istifadəsi zamanı nəzərə alınmır. Hazırda BMT, Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu, digər beynəlxalq inkişaf təşkilatları tərəfindən hazırlandığı hesabat və təhlillərdə istifadə edilən dəyərləndirmə göstəricilərində (indeks, indikator, əmsal və s.) əsasən müxtəlif iqtisadi, sosial və ekoloji göstəricilərdən istifadə edilir. Bunlardan fərqli olaraq, inklüziv inkişaf indeksinin hesablanması zamanı ənənəvi iqtisadi, sosial və ekoloji göstəricilər ilə yanaşı, bir sıra indikatorlardan istifadə edilir ki, onlar inkişafı səciyyələndirən digər əmsal, indeks və digər göstəricilərin hesablanması zamanı nəzərə alınmır (7). Inklüziv inkişafın dəyərləndirilməsi üçün istifadə edilən fərqli indikatorlar haqqında məlumatlar aşağıda verilir:

1. Ölkə əhalisinin fərdi pul yığımının həcmi və bu göstəricinin dəyişmə (artım, azalma) dinamikası. Əhalinin maddi durumunu səciyyələndirən əlavə göstəricidir. Yığımının mövcudluğu və səviyyəsi, dəyişmə dinamikası əhalinin maddi durumunun göstəricisi kimi dəyərləndirilir və inklüziv inkişaf indeksinin hesablanmasında nəzərə alınır.

2. Inklüziv inkişaf indeksinin hesablanması zamanı beynəlxalq təşkilatlar təklifi əsasında orta gəlir əvəzinə “median gəlir” göstəricisindən istifadə edilməsi. Bəllidir ki, müxtəlif ölkələrdə əhalinin gəlirlərində kəskin bərabərsizlik mövcuddur. Az sayda həddən çox gəlirləri olan vətəndaşların mövcudluğu hesabına bütün əhalinin orta gəlirinin yüksək olması barəsində təəvvür yarana bilər. Belə şəraitdə orta gəlir vasitəsi ilə əhalinin maddi durumu haqqında real məlumat almaq imkanları məhduddur. Bundan fərqli olaraq, median gəlir elə bir göstəricidir ki, o əhalini gəlirlərinə görə iki yerə bölür: onlardan yarısı “median gəlirdən” az, yarısı isə ondan daha çox gəlirlərə malik-

dirlər. Orta gəlir ilə müqayisədə median gəlir ölkə əhalisinin real maddi durumu haqqında daha dəqiq təəvvür yaradır. Qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan Respublikasında median gəlir son iyirmi ildə daimi artmaqdadır.

3. Dövlətin xarici borcunun həcmi ÜDM (ümumdaxili məhsulun) faizi kimi. Xarici borcun böyük olması və bu borca görə faizlərin ödənilməsinə dair öhdəliklər inklüziv inkişafı əngəlləndirən amil kimi dəyərləndirilir. Bu səbəbdən ölkənin xarici borcunun ümumdaxili məhsulda payı inklüziv inkişaf indeksinin hesablanması zamanı nəzərə alınır. Azərbaycan Respublikasının xarici borcu çox azdır və ÜDM-un cəmi 18 faizini təşkil edir. Bu çox aşağı göstəricidir və dünyada bu səviyyədə xarici borcu olan ölkələrin sayı çox azdır.

4. Əhalinin demoqrafik strukturu. Bu göstərici ölkənin hazırda və gələcəkdə əmək bazarında işçi qüvvəsi ilə hansı dərəcədə təmin olunmasının qiymətləndirilməsinə yönəldilmişdir. Bu zaman əmək qabiliyyətli yaşında (15–65) olan əhalinin sayının onlardan asılı olan uşaq və yeniyetmələrin (0–14), eləcə də yaşlı əhalinin (65+) saylarının nisbəti təhlil edilir. Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən demoqrafik və ümumi sosial siyasətin uğurlu olması nəticəsində ölkəmiz hazırda əhalinin yaş strukturu elədir ki, ölkə hazırda və gələcəkdə işçi qüvvəsinin çatışmaması ilə üzləşməyəcək. Bir sıra ölkələr, o cümlədən Qərbi Avropa dövlətləri demoqrafik problemlərlə üz-üzədirlər və ölkəyə miqrantların gətirilməsinə məhkumdurlar.

5. Qlobal iqlim dəyişmələrinə təsirlər. Bəlli olduğu kimi, iqlim dəyişmələri və bu prosesin iqtisadi, ekoloji, sosial və humanitar fəsadları müasir dövrün ən aktual çağırışları arasındadır. Qlobal iqlim dəyişmələrinə həsr olunmuş BMT-nin konfransları, Dünya Sammitləri hər il dünyanın müxtəlif ölkələrində keçirilir. Bu tədbirlər və dünyanın ictimaiyyətinin fəaliyyəti problemin aktuallığından xəbər verir. Qlobal iqlim dəyişmələrinə təsirlərin azaldılmasını dair bir sıra konvensiya və beynəlxalq müqavilələr mövcuddur. Azərbaycan Respublikası bütün bu konvensiyaların və beynəlxalq razılaşmaların fəal iştirakçısıdır və öz öhdəliklərini tam həcmdə yerinə yetirir. Bu sahədə ölkədə həyata keçirilən fəaliyyətlərin uğurlu olması beynəlxalq təşkilatların hesabatlarından öz əksini tapır (7).

Azərbaycan Respublikasının inklüziv inkişaf edən cəmiyyətin formalaşması prioritet kimi müəyyən edilməsi və 2030-cu il üçün bu məqsədə nail olması planların formalaşması təsadüf deyil. Beynəlxalq dəyərləndirmələrinə əsasən ölkəmiz davamlı inkişafın və inklüziv cəmiyyətin qurulmasının optimal planlaşdırılması və idarəedilməsi sahəsində dünya lideridir. Bəlli olduğu kimi, dünya ölkələrində inklüziv inkişafın vəziyyətinin qiymətləndirilməsi üçün Inklüziv İnkişaf İndeksi hesablanır. Alınmış nəticələr əsasında isə müqayisələr aparılır və ölkənin dünyada inklüziv inkişafın səviyyəsinə görə reytingi müəyyən

edilir. Davos İqtisadi Forumun hesabatlarına əsasən Azərbaycan Respublikası inklüziv inkişaf 4,69 bərabərdir (6). Bu göstərici ilə Azərbaycan Respublikası inklüziv inkişafın vəziyyətinə görə dünyada 25-ci, keçid iqtisadiyyatı olan ölkələr arasında isə 3-cü yerdədir. Lakin, ölkəmiz inklüziv cəmiyyətin qurulması naminə iqtisadi imkanları və mövcud insan potensialını ən səmərəli idarə edən ölkədir və bu sahədə dünyada birinci yerdədir (8).

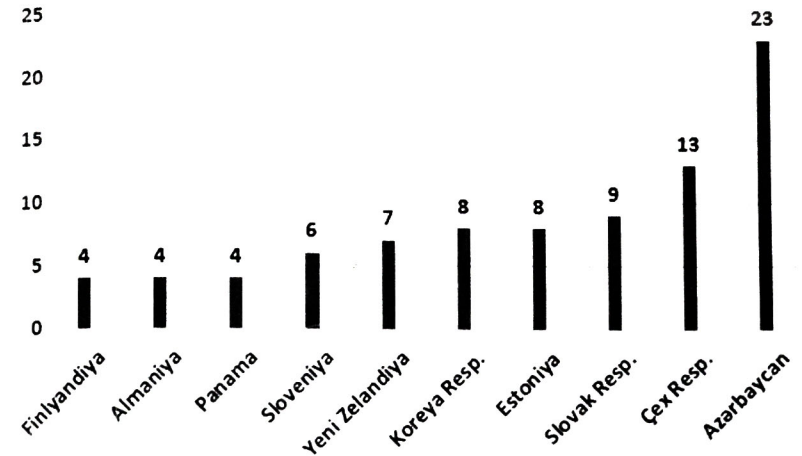
İnklüziv inkişaf prosesinin idarəedilməsinin səmərəliyi dəyərləndirilməsi müqayisə əsasında həyata keçirilir. Bu üsuldən istifadə etdikdə ölkənin iqtisadi inkişaf göstəricisinə görə dünyada və yaxud ölkələr qrupunda tutduğu yer dünyada və yaxud həmin qrupda inklüziv inkişaf göstəricisinə görə tutduğu yer ilə müqayisə edilir.

Bir qayda olaraq, ölkənin iqtisadi inkişafa, hər nəfərə düşən ÜDM (ümumdaxili məhsulun) dəyərində görə dünyada və ya ölkələr qrupunda tutduğu yer inklüziv inkişaf üzrə tutduğu yer ilə eyni olur, ya da az fərqlənir. Məsələn, Fransa hər nəfərə düşən ÜDM-un dəyərində görə 2018-ci ildə çox yüksək inkişafa nail olmuş ölkələr arasında 19-cu yerdə idi. Bu ölkə eyni zamanda inklüziv inkişaf göstəricilərinə görə də 19-cu yerdə idi. Eyni vəziyyət keçid iqtisadiyyatı olan ölkələr arasında da müşahidə edilməkdədir. Məsələn, bu qrupa aid olan ölkələr arasında Litva iqtisadi imkanlarına görə birinci yerdədir. İnklüziv inkişaf göstəricilərini müqayisə zamanı aydın olur ki, bu ölkə həmin göstəriciyə görə bu qrupda birincidir (6, 9).

Bununla yanaşı elə ölkələr var ki, onların iqtisadi imkanları inklüziv inkişaf indeksini müvafiq səviyyədə olmasını təmin etmir. Məsələn, bir sıra ölkələrdə inklüziv inkişafın səviyyəsi onların iqtisadi imkanlarından aşağıdır. Bu ölkələr sırasına Misir, ABŞ, Kanada, Hindistan, Polşa, İtaliya və digərləri daxildir (6, 9).

Dünya ölkələrində inklüziv inkişafın səviyyəsini və bu göstəricinin həmin ölkənin iqtisadi imkanları ilə müqayisəsi göstərir ki, bir sıra dövlətlər isə əksinə, öz nisbətən az vəsait hesabına daha yüksək nəticələr əldə edirlər. Bu ölkələrdə inklüziv inkişafına görə beynəlxalq reytingi hər nəfərə düşən gəlirin reytingindən üstündür. Məsələn, Davos Dünya İqtisadi Forumun hesabatlarına əsasən Azərbaycan Respublikası iqtisadi göstəricilərinə görə (hər nəfərə düşən ÜDM-un dəyəri, ABŞ dolları, alıcılıq qabiliyyəti pariteti ilə) keçid iqtisadiyyata aid olan ölkələr arasında 26-cı yerdədir (6). Eyni hesabatdan aydın olur ki, inklüziv inkişaf göstəricisinə görə (inklüziv inkişaf indeksi) Azərbaycan Respublikası bu ölkələr qrupunda 3-cü yerdədir. Bu onu göstərir ki, ölkəmiz mövcud iqtisadi imkanları və insan potensialı daha optimal idarəedilməsi nəticəsində inklüziv inkişaf edən cəmiyyətin qurulması sahəsində daha uğurludur və bu iki göstəricilər arasında fərq +23 bərabərdir. Azərbaycan ilə yanaşı, iqtisadi imkanlarını inklüziv inkişaf naminə səmərəli idarəetmə bir sıra digər, o

cümlədən İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatına daxil olan ölkələr də sərgiləyiblər (Şəkil 2).

Şəkil 2. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (İƏİT) ölkələri və Azərbaycan Respublikası: İnklüziv İnkişaf İndeksi və Ümumdaxili məhsul görə qazanılan reytinglər arasındakı fərqlər (6).

Şəkil 2-dən göründüyü kimi, təhlil olunmuş müxtəlif ölkələr öz iqtisadi imkanlarını və insan potensialını inklüziv inkişaf üçün fərqli səmərəliyi ilə istifadə edirlər. Bir sıra ölkələrdə inklüziv inkişafın səmərəliyi +4 səviyyəsindədir. Belə ölkələrə Almaniya, Finlandiya, Panama və digərləri aiddir. Bu o deməkdir ki, +4 səmərəlik qrupa daxil olan ölkələrdə inklüziv inkişafa görə qazandığı reytingi iqtisadi imkanlar reytingindən 4 pillə yüksəkdir. Beynəlxalq təşkilatların hesabatı əsasında tərtib edilmiş və Şəkil 2-də təqdim olunmuş məlumatlardan aydın olur ki, Azərbaycan Respublikası İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatına (İƏİT) daxil olan ölkələr arasında inklüziv cəmiyyətin qurulması naminə maddi ehtiyatların ən optimal idarə edən ölkədir (6,9).

Beynəlxalq müqayisələr göstərir ki, Azərbaycan Respublikası inklüziv cəmiyyətin qurulması, inkişaf prosesinin davamlı olması naminə həyata keçirilən siyasət yalnız İƏİT ölkələri arasında yox, eyni zamanda dünya miqyasında da liderlik səviyyəsindədir.

Məlum olduğu kimi, Dünya Bankının statistikasına əsasən dünyanın ölkələri öz iqtisadi inkişaf səviyyəsinə görə bir neçə qrupa bölünürlər (9). Qruplar-

dan birinə dünyanın 30 iqtisadiyyatda çox yüksək nailiyyətlər əldə etmiş ölkələr daxildir ki, “böyük yeddilik” (G 7) qrupun üzvləri də bu dövlətlər sırasındadır. Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatı keçid mərhələsində olan dövlətlər qrupa aiddir və ildə hər nəfərə düşən ÜDM-un (ABŞ dolları, Alıcılıq Qabiliyyəti Prioriteti ilə) dəyərinə görə dünya ölkələri arasında 83-cü yerdədir (9). Eyni zamanda Azərbaycan Respublikası inklüziv inkişafı səciyyəli endirən indeksinə görə dünya ölkələri arasında 25-ci yerdədir (6). Bu o deməkdir ki, inklüziv cəmiyyətin qurulması istiqamətində qazandığı nailiyyətlərə görə bizim dövlət praktiki olaraq 30 iqtisadiyyatda çox yüksək nəticələr əldə etmiş lider dövlətlər sırasındadır. Nəzərə alınsa ki, Azərbaycan Respublikası dünya reytingində 83-cü iqtisadi imkana malikdir (9) və global miqyasda inklüziv inkişaf sahəsində 25-ci yeri qazana bilmişdi (6), aydın olur ki, əldə edilmiş nəticə ölkədə maliyyə və insan resurslarının innovativ texnologiyalara arxalanaraq, ən optimal idarəetmə prosesin tətbiqinin nəticəsidir. Bu artıq Prezident İlham Əliyev cənablarının 2003-cü ildə irəli sürmüş “qara qızılı” (neft-qaz sənayesindən əldə edilən gəlirlərin) insan potensialının inkişafına və bu potensialın iqtisadiyyatda insan kapitalına çevrilməsi konsepsiyasının, nəticəsidir. Bu istiqamətdə ölkədə həyata keçirilən strategiya müxtəlif sahələrin inkişafını və bu sahədə ardıcıl fəaliyyətin həyata keçirilməsinin nəzərdə tutur (Şəkil 3).

Şəkil 3. Ölkənin innovativ inkişaf strategiyası: insan potensialının formalaşması, iqtisadiyyatda insan kapitalına çevrilməsi

Şəkil 3-dən göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasında qəbul olunmuş insan potensialına, onun bilik və bacarığına əsaslanan inkişaf strategiyası bir sıra fəaliyyətlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Strategiyanın həyata keçirilməsinin əsasını bu tədbirlərin reallaşdırılması üçün iqtisadi bazanın yaradılması və bu istiqamətdə inkişaf prosesini həm davamlı olmasını, həm də innovativ xarakteri daşması təmin edilməsidir (8). Eyni zamanda inkişafın davamlı olması ilə yanaşı, bu prosesin sosial baxımdan ən müasir standartlara cavab verməsi və inklüziv cəmiyyətin tələblərinə tam uyğun olması strategiyanın vacib şərtidir (7, 10).

Şəkil 3-dən göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasının davamlı inkişaf və inklüziv cəmiyyətin formalaşması strategiyasının həyata keçirilməsi bir sıra ardıcıl və eyni zamanda paralel aparılan fəaliyyətlər bloklardan ibarətdirlər və yüksək rəqabət qabiliyyətli insan kapitalının formalaşmasına xidmət edir. Birinci fəaliyyət blokun əsas məqsədi insan potensialın formalaşmasıdır. Məlumdur ki, BMT-nin insan inkişafı konsepsiyasına əsasən ölkələrin bu sahədə qazandığı nailiyyətlər üç əsas göstərici əsasında müəyyən edilir. Bunlara ölkə vətəndaşlarının təhsil sahəsində qazandığı nailiyyətlər, əhalinin sağlamlıq göstəriciləri və gəlirlər səviyyəsidir. Bu səbəbdən birinci fəaliyyət blokunda elm, təhsil, sağlamlıq sahələrdə planlaşdırılan və həyata keçirilən siyasətlərin vəziyyəti nəzərdə tutulur. Aydın olur ki, birinci fəaliyyət bloku insanların potensiallarının artırılmasını, onların bilik və bacarıqlarının yüksəldilməsinə xidmət edir. Bu isə iqtisadiyyatın innovativ inkişafı və sosial dövlətin qurulması üçün vacib şərt olan insan kapitalının formalaşması üçün birinci dərəcəli tələbdir və ölkənin 2030-cu il üçün hədəflənmiş prioritetdir (5).

İkinci fəaliyyət bloku isə yaradılmış insan potensialı əsasında idarəçilikdə və istehsalda daimi yeniləşən innovativ texnologiyaların tətbiqi nəticəsində yüksək rəqabətli iqtisadiyyatın formalaşmasını nəzərdə tutur. Bu fəaliyyət bloku eyni zamanda səmərəli sosial və ekoloji siyasətin planlaşdırılması və həyata keçirilməsi, ölkənin hazırkı və gələcək nəsillərin təhlükəsizliyin təmin edilməsi ilə əlaqədar məsələlərin həllini də nəzərdə tutur. Təbii ehtiyatların davamlı inkişaf və inklüziv cəmiyyətin formalaşması naminə optimal idarəedilməsi də bu blokun vacib elementidir (11).

Üçüncü fəaliyyət blokun məqsədləri ölkədə davamlı inkişaf edən inklüziv cəmiyyətin formalaşması üçün əlverişli mühitin yaradılmasıdır. Bu proses ilk növbədə uğurlu xarici siyasətin həyata keçirilməsi və səmərəli diplomatiyaya əsaslanır. Üçüncü fəaliyyət blokun vacib tərkib hissəsinin biri isə informasiya sahəsidir. Dövlət idarəçilik sahəsində həyata keçirilən təhlillər göstərir ki, informasiya sahəsində aparılan fəaliyyətlər çox əhəmiyyətlidir və həm daxili, həm də xarici mətbuatla fəal əməkdaşlığa əsaslanır. Qeyd edilməlidir ki,

Azərbaycan Respublikasının davamlı inkişafın təmin edilməsi və inklüziv cəmiyyətin qurulması sahəsində qazandığı dünya liderliyi, ölkənin ərazi bütövlüyünün 44 günlük Vətən Müharibəsi nəticəsində bərpa edilməsi, bu sahədə BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının 4 qətnamələrinin yerinə yetirilməsi proseslərində qabaqlayıcı diplomatik fəaliyyət və dünyanın uğurlu məlumatlandırma siyasəti ölkə Prezidenti İlham Əliyev cənabları tərəfindən şəxsən böyük məhərrətlə həyata keçirilir (2).

Xarici siyasət ilə yanaşı, ölkə daxilində əhəlinin məlumatlandırılması təmin edilməsi 3-cü fəaliyyət blokunun vacib şərtidir. Ölkədə əhəlinin vaxtında və tam məlumatlarla təmin edilməsi isə onların planlaşdırılmış fəaliyyətlərə cəlb edilməsinin vacib şərtidir. Əhəlin qrup və ya fərdi şəkildə könüllü olaraq ölkənin inkişaf proqramlarında iştirakı dövlət idarəçiliyində tətbiq edilən sinergetik texnologiyaların vacib bir elementidir. Sinergetik yanaşmalar Prezident İlham Əliyev tərəfindən nəzəri işlənmiş və praktikada sınaılmış dövlət idarəçiliyində innovativ texnologiyaların vacib bir istiqamətidir (10-12).

Dövlət idarəçiliyində tətbiq edilən innovativ texnologiyalar bir tərəfdən iqtisadi, sosial, diplomatik, informasiya, humanitar və digər zəruri sahələrdə fəaliyyətlərin əlaqəli şəkildə sinergetik tənzimlənməsini tələb edir, digər tərəfdən isə əsas aktor kimi cəmiyyətin əsas təbəqələrinin iştirakını nəzərdə tutur. Fərdi sektor və vətəndaş cəmiyyəti əsas aktorların sırasındadır. İnkişafın davamlı olmasını təmin edən sinergetik texnologiyaların nəzəri işlənilməsi və praktikada istifadəsi sahəsində ən əhəmiyyətli fəaliyyət Azərbaycan Respublikasının Birinci Vitse-Prezidenti, Heydər Əliyev fondunun Prezidenti, YUNESKO və İSESKO-un Xoş Məramlı Səfiri Mehriban xanım Əliyeva tərəfindən həyata keçirilir. Davamlı inkişaf və inklüziv cəmiyyətin vacib şərtləri olan ümumi və inklüziv təhsilin və səhiyyə sisteminin qurulması və təkmilləşməsi, daimi müasirləşən mədəniyyət və sosial siyasətin formalaşmasında və həyata keçirilməsində ölkənin Birinci Vitse-Prezidenti, Heydər Əliyev fondunun Prezidenti, YUNESKO və İSESKO-un Xoş Məramlı Səfiri Mehriban xanım Əliyevanın misilsiz xidmətləri olduqca əhəmiyyətlidir (4).

Ölkə Prezidenti İlham Əliyev cənablarının sərəncamı ilə 2030-cu il üçün prioritet kimi müəyyənləşdirilmiş davamlı inkişaf edən inklüziv cəmiyyətin formalaşması bir neçə istiqamətdə kompleks şəkildə tətbiq edilən fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi vasitəsi həyata keçirilməsini nəzərdə tutur (Şəkil 4).

Şəkil 4. “Qara qızılın” (neft və qazın hasilatı və ixracı nəticəsində əldə edilən gəlirlərin) insan potensialının davamlı inkişafı və inklüziv cəmiyyətin formalaşması prosesinin əsas istiqamətləri (1,2,5).

Şəkil 4-də təqdim edilmiş məlumatlardan aydın olur ki, prioritet kimi müəyyən edilmiş inklüziv cəmiyyətin qurulmasının ən optimal yolu dövlət idarəçiliyində sinergetik texnologiyaların tətbiqindən keçir. Hədəflənmiş məqsədə nail olmaq fəaliyyət həm ölkə daxilində, həm də qlobal miqyasda fəaliyyətlərin həyata keçirilməsini tələb edir. Məqsədin sinergetik təbiəti prosesdə dövlət təşkilatların, vətəndaş cəmiyyətin və biznes sahədə fəaliyyət göstərən aktorların birgə razılaşdırılmış fəaliyyətini nəzərdə tutur.

Təqdim olunmuş təhlillər bir daha göstərir ki, uğurlu inkişafın əsasında innovativ idarəçilik, innovativ idarəçiliyin əsasında isə bu sahədə fəaliyyətləri planlaşdırın və həyata keçirilən insanların bilik və bacarıqları, onların peşə imkanlarının daimi yüksəldilməsi durur. Qeyd edilməlidir ki, rəqabətqabiliyyətli insan potensialının formalaşmasını innovativ inkişafın əsas hərəkətverici amil kimi qəbul etmiş Azərbaycan Respublikası bu istiqamətdə ardıcıl fəaliyyət həyata keçirilir. Rəqabətqabiliyyətli insan potensialının formalaşması üçün bilik və bacarıqların həlledici amil olduğunu nəzərə alaraq, ölkədə orta, ali və müasir peşə təsili müəssisələrin bazası əsaslı dərəcədə təkmilləşdirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının bütün bölgələrində yeni məktəblərin yaradılması və yenidənqurması prosesi davam edir, tədris proqram, dərslilər, dərslər vəsaitləri yeniləşir və müasirləşdirilir. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin 2021-ci il üçün dərc olunmuş məlumatlarına görə hazırda ölkədə 4431 ümumi təhsil müəssisələri fəaliyyət göstərir və bu tədris müəssisələrində

1 milyon 600 mindən çox şagird təhsil alırlar. Ölkədə 52 dövlət və qeyri-dövlət ali məktəb fəaliyyət göstərir. Bu ali təhsil məktəblərdə 198 mindən çox tələbə təhsil alır və onları yarısı qadındır. Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində gender bərabərliyi praktiki olaraq təmin edilmişdir. Qeyd edilməlidir ki, ölkəmizdə müşahidə edilən bu göstərici beynəlxalq standartlar səviyyəsindədir, bəzi hallarda isə daha yüksəkdir. BMT-nin dərc etdiyi hesabatlarla əsasən Azərbaycan Respublikasında qadınlar orta hesabla 10,2 il ərzində təhsil alırlar. Bizim ölkə daxil olduğu yüksək insan inkişafına nail olmuş ölkələr qrupunda bu rəqəm 8,2 ildir (13).

Ölkədə inklüziv təhsilin inkişafına böyük diqqət ayrılır. İmkanları məhdud olan şəxslərin təhsil alması, onların ümumi inkişafını təmin etmək üçün ölkədə xüsusi tədris və sağlamlıq müəssisələri yaradılır və böyük səmərə ilə fəaliyyət göstərilir. Xüsusi ilə qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan Respublikasında Inklüziv İnkişaf Mərkəzi yaradılıb və uğurla fəaliyyət göstərir. Sağlamlıq baxımından imkanları məhdud olan şəxslərin potensialının inkişafı üçün yaradılmış bu mərkəz ümumi təhsil, peşə hazırlığı, bu qrup əhalinin müxtəlif sahələrdə çalışmaq üçün imkanların qazanılmasına şərait yaradır. Mərkəz eyni zamanda xüsusi qayğıya ehtiyacı olan fərdlərin incəsənət sahəsində fəaliyyət göstərmək üçün də şərait yaradılıb.

BMT-nin qəbul olunmuş standartlarına görə insan potensialının formalaşması üçün sağlamlıq vacib amildir və dünya ölkələrində insan inkişafının dəyərləndirilməsi zamanı istifadə edilən bir göstəricidir. Bu tam məntiqlə bir yanaşmadır. İnsanların kütləvi şəkildə bilik və bacarıqlarını artırmaq üçün və bu istiqamətdə gərgin çalışmaq üçün sağlamlıq vacib bir amildir. Bu səbəbdən 2003-cü ildən sonra əhalinin sağlamlığı üçün vacib amillər olan sağlamlıq sektorun və idmanın inkişafına xüsusi diqqət ayrılmışdır.

Ölkə əhalisi arasında kütləvi sağlamlığın təmin edilməsi üçün idmanın inkişafı vacib şərtədir. Azərbaycan Respublikasında bu sahəyə böyük diqqət ayrılır. Buna bir misal kimi ölkədə idman qurğularının, ilk növbədə Olimpiya mərkəzlərin yaradılmasını göstərmək olar. Hazırda Azərbaycan Respublikasında 37 Olimpiya Mərkəzi fəaliyyət göstərir və bu idman kompleksləri ölkənin bütün bölgələrində mövcuddurlar. Bu tədbirlərin yüksək səmərəli olmasının bir təzahürü də ondadır ki, Azərbaycan idmançıları Olimpiya Oyunlarında, digər beynəlxalq yarışlarda yüksək nəticələr göstərilir. Digər tərəfdən isə idman üçün yaradılmış bu imkanlar əhalinin kütləvi şəkildə sağlamlığının yüksəlməsinə xidmət edir (14).

Ölkə əhalisinin sağlamlığın təmin edilməsinin digər istiqaməti müasir səhiyyə sisteminin formalaşmasıdır. Tibbi müəssisələrin yaradılması onları yüksək peşəkar tibbi işçilər və müasir avadanlıqlar ilə təmin olunması bu prosesin vacib elementidir. Dövlət Statistika Komitəsinin 2021-ci il üçün dərc etdiyi

hesabatlarla əsasən ölkədə 570 xəstəxana fəaliyyət göstərir və onların arasında böyük sayda xəstəliklərin və onların fəsadlarının qarşısının alınması üçün əhəmiyyətli olan diaqnostik və profilaktik tibbi müəssisələrdir. Ölkədə hər 10 min əhaliyə 31 həkim xidmət göstərir ki, bu da yüksək beynəlxalq standartlara cavab verir. Hazırda ölkədə tətbiq edilən tibbi sığorta sistemi əhalinin sağlamlığının qorunması üçün olduqca əhəmiyyətlidir (14).

Qeyd edilməlidir ki, təhsil, sağlamlıq, idman və insan potensialının yüksəldilməsinə yönəldilmiş digər fəaliyyətlərin təşkili və həyata keçirilməsində ölkənin Birinci Vitse-Prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın əvəzsiz xidmətləri vardır. Bu fəaliyyət ölkədə və xaricdə böyük uğurla həyata keçirilir və böyük beynəlxalq dəstək qazanmışdır.

Təqdim olunmuş təhlillər göstərir ki, Azərbaycan Respublikasında davamlı inkişaf edən inklüziv cəmiyyətin formalaşması üçün bütün hazırlıq işləri görülmüş və lazımı şəraitlər yaradılmışdır. Bu prosesin “böyük qayıdış” proqramı çərçivəsində 44 günlük Vətən Müharibəsinin parlaq nəticəsi kimi işğaldan azad olunmuş ərazilərdən başlanması ölkənin innovativ inkişafından xəbər verir.

1. İlham Əliyev: 2021-ci ildə qarşımıza qoyduğumuz bütün məqsədlərə çatdıq. <https://baku.ws/politics/137818>, 01.01.2022
2. İlham Əliyevin ABŞ-ın "Fox News" televiziya kanalına müsahibəsi. <https://president.az/az/articles/view/44279>, 25.10.2020
3. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2021-ci ildə fəaliyyəti haqqında İcmal Hesabatı, Bakı, 2022, 120 s.
4. Mehriban Əliyeva: ICESCO-nun "Qadınlar və qızlar elmdə" Beynəlxalq Günü münasibətilə keçirilən tədbirdə video formatda çıxışı. <https://islamworld.preslib.az/page/zYQ5oCn38T>, 11.02.2021
5. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər. <https://president.az/az/articles/view/50474>, 02.02.2021
6. Schwab K. The Global Competitiveness Report 2018, Geneva, 2018, 667 p.
7. Ələkbərov U.K. İnklüziv inkişafın idarə edilməsinin əsasları. Bakı, "Təhsil", 2018, 216 s.
8. Ələkbərov U.K. Prezident İlham Əliyevin unikal dövlət idarəçilik texnologiyalarının parlaq hərbi sınağı. J. Dövlət İdarəçiliyi (ISSN 2309-1347), 2020, № 4 (72), s.157-164.
9. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD>, 02.02.2022.
10. Габибова З. Человеческий потенциал как основа идеологии развития. Баку, Асполиграф, 2014, 184 с.
11. Alakbarov U.K., Lawrence J.E. Energy efficiency as an Indicator of Sustainable Development Policy: Azerbaijan Experience. Journal of Sustainable Development (Canada, ISSN 1913-9063), v. 10, № 3. p. 187-193.
12. Алакбаров У.К. Формирование кадрового потенциала: опыт Азербайджанской Республики. Ж. Государственная служба, 2019, т. 21, № 5, с. 6-11.
13. Human Development Report, UNDP, New York, 2020, 412 p.
14. Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2021. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı, 2021, 748 s.

INCLUSIVE SOCIETY FORMATION IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN AS SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOAL

Alakbarov U.K.

*The Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Azerbaijan,
rector, academician*

The article discusses the strategy and achievements of the Republic of Azerbaijan in the field of sustainable development. It highlights that the innovative technologies used in public administration have ensured that the country has become one of the global leaders in forming an inclusive society. Achievements in the field of economy, social and humanitarian spheres, as well as in the field of security, ensured that the Republic of Azerbaijan, as a result of the 44-day Patriotic War, liberated the territories occupied by Armenia and restored the territorial integrity of the country, thus implementing four resolutions of the U.N. Security Council. Environmental, economic, social, and humanitarian rehabilitation of the liberated territories is carried out on the principles of sustainable development and the formation of an inclusive society.

Keywords: *the Republic of Azerbaijan, public administration, sustainable development, indicators of inclusive development, inclusive society, green economy*

РЕЗЮМЕ

ФОРМИРОВАНИЕ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБЩЕСТВА КАК ЦЕЛЬ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Алакбаров У.К.

*Академия Государственного Управления
при Президенте Азербайджанской Республики,
ректор, академик*

В статье рассматривается стратегия и достижения Азербайджанской Республики в области устойчивого развития. Показано, что применяемые инновативные технологии в государственном управлении обеспечили тот факт, что страна вошла в число глобальных лидеров в области формирования инклюзивного общества. Достижения в области экономики, социальной и гуманитарной сферах, а также области обеспечения безопасности обеспечили тот факт, что Азербайджанская Республика в результате 44-х дневной Отечественной Войны освободила оккупированные Арменией территории и восстановила территориальную целостность страны. В результате были выполнены 4 Резолюции Совета Безопасности ООН. Экологическая, экономическая, социальная и гуманитарная реабилитация осуществляется на принципах устойчивого развития и формирования инклюзивного общества.

Ключевые слова: *Азербайджанская Республика, государственное управление, устойчивое развитие, индикаторы инклюзивного развития, инклюзивное общество, зеленая экономика*